

УДК 327(091)
DOI: 10.32342/2709-6408-2021-2-3-13

Ю.С. ПАЛЕЄВА,
*старший викладач кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0001-8284-1425*

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «ДИПЛОМАТІЯ»

Статтю присвячено дослідженню історії дипломатії, яка сягає сивої давнини, але сьогодні її роль є найважливішою, якщо порівнювати з минулими роками. Динамічний процес розвитку відносин на міжнародній арені виводить на передній план процес переосмислення дипломатії відповідно до умов швидкоплинних змін сучасності. Визначено, що єдиної дефініції дипломатії на сьогодні не вироблено. За минуле століття вчені, мислителі, політики, юристи прагнули оволодіти поняттям дипломатії та використовувати її у своїй професійній діяльності, зрозуміти природу дипломатії.

У статті проаналізовано визначення поняття дипломатії, що існують. Більшість визначень зводиться до того, що дипломатія – це діяльність високопосадовців щодо реалізації зовнішньої політики держави. Інша точка зору зводиться до того, що дипломатія – це мистецтво ведення переговорів. Якісно інше визначення наведено в західних джерелах. Дипломатія – це усталений метод впливу на рішення та поведінку іноземних урядів і народів шляхом діалогу, переговорів та інших заходів, крім війни чи насильства. Глобалізація та регіоналізація (локалізація) впливають на такий міжнародний порядок і взаємодію, сприяючи цим новим розробкам у сфері дипломатії. Вона пронизує відносини на різних рівнях від локального до світового.

За останні роки підходи до визначення дипломатії змінилися. Раніше мова йшла про дипломатію в контексті ведення переговорів між державами і налагодження з ними дружніх відносин. Дипломатія використовувалась як синонім зовнішньої політики. Сьогодні її зміст став набагато складнішим. Досліджено точку зору та подано критичне осмислення позиції про те, що останнім часом неодноразово підіймалося питання про можливе припинення існування явища професійної дипломатії. Автором ґрунтовно доведено, що це не стосується дипломатії взагалі. У сучасному світі дипломатія використовується не тільки у зовнішніх відносинах держав, а й у всіх сферах суспільного життя, особливо в бізнесі. Тому знання основ та природи дипломатії є необхідним і корисним для успішних переговорів, контактів та відносин на всіх рівнях.

Ключові слова: дипломатія, зовнішні зносини, зовнішня політика, міжнародна арена, мирне співіснування, переговори.

Постановка проблеми. У світі існує безліч ідей і визначень проте, що таке дипломатія. Але роль та значення дипломатії від цього не стають меншими. Незважаючи на те, що історія дипломатії сягає сивої давнини, здається, що сьогодні її роль є найважливішою у порівнянні з минулими роками. Динамічний процес розвитку відносин на міжнародній арені виводить на передній план процес переосмислення дипломатії відповідно до умов швидкоплинних змін сучасності. Тому питання, пов'язані з поняттям та роллю дипломатії в сучасному світі, є актуальними та потребують глибокого осмислення і, головне, практичного розуміння в процесі змін, які відбуваються на політичній карті світу. Без ґрунтовних знань про дипломатію неможливо зрозуміти ті зміни, які відбуваються сьогодні.

Стан дослідження. Незважаючи на багатозвікову історію дипломатії й сьогодні залишається чимало питань, які викликають дебати. Наприклад, єдиної дефініції дипломатії досі не вироблено. Окремі її аспекти привертати і привертають увагу істориків, політиків, вчених і, в першу чергу, самих дипломатів, а також сучасних дослідників – як вітчизняних, так і зарубіжних, серед яких Гарольд Нікольсон, Ернест Сатоу, О.О. Манжуріна, О.П.Сагайдак.

Виклад основного матеріалу. Дипломатія належить до важливих тем вже тому, що людство на кожному етапі свого державного, політичного та міжнародного розвитку відкриває і знаходить нові якості та грані дипломатії відповідно до тих змін і подій, які відбуваються на етапах розвитку міжнародних відносин.

Таємничо-загадкове слово «дипломатія» у більшості людей, яким доводиться його чути, асоціюється з пишними балами під сяючими люстрами, чарівними жінками у вишуканих вечірніх сукнях й елегантними чоловіками у смокінгах та фраках, блиском коштовних прикрас і дзвоном кришталевих келихів, комфортним і веселим життям. Так зазначає у вступному слові Надзвичайний і Повноважний посол України Петро Сардачук [1, с. 9]. Далі йде уточнення, що це займає лише відсоток у загальному процесі складної, часом рутинної і не завжди безпечної дипломатичної служби. А що являє собою основна діяльність? З'ясування і розуміння цього питання є метою статті. З плином історії це слово набрало різних значень.

Для розуміння того, що таке дипломатія доцільно буде звернутися до автора «Керівництва з дипломатичної практики», відомого британського вченого, дипломата Ернеста Сатоу. Зазначається, що дипломатія – це застосування розуму і такту до ведення офіційних зносин між урядами незалежних держав. Але також наводить й інші визначення, серед яких – наука про зовнішні зносини; наука про взаємні інтереси держав; наука про відносини, які складаються між різними державами на основі їх взаємних інтересів; принцип міжнародного права та договірних зобов'язань; мистецтво переговорів; наука про мистецтво представляти свою державу та вести переговори, посилаючись на Фласана, Мартенса, Рив'є [2, с. 11].

Гарольд Нікольсон приймає визначення дипломатії, яке закріплене «Оксфордським словником англійської мови». Це ведення міжнародних зносин за допомогою переговорів; метод, за допомогою якого ці відносини регулюються та ведуться послами та посланниками; робота чи мистецтво дипломата. Він зазначає, що дипломатія є важливою зброєю в руках держави [3, с. 3–4].

Також уточняється, що дипломатія – не тільки мистецтво досягати бажаного в міжнародних відносинах шляхом переговорів, а й наука. Вона охоплює, в першу чергу, вивчення історії й характеру державно-політичних систем, які стали віддзеркаленням певних філософських теорій і суспільно-політичних ідей, а далі – аналітичного студіювання статутів міжнародних договорів [4, с. 344].

Слід звернути увагу на те, що найлегше дипломатична діяльність дається представникам великих держав, які знають, чого вони хочуть і мають за собою великі військові сили. Найтяжче доводиться дипломатам несталих урядів. Можна собі уявити, як було тяжко українським дипломатам 1918–1919 років, коли вони мали добувати визнання уряду.

Політична енциклопедія та Українська дипломатична енциклопедія надають ідентичні визначення. Дипломатія – це офіційна діяльність глав держав і урядів, відомств закордонних справ, дипломатичних представництв та інших органів зовнішніх зносин щодо реалізації мети і завдань зовнішньої політики держави, а також захисту її прав, інтересів, установ і громадян за кордоном.

У Політичній енциклопедії зазначається, що дипломатія є одним з найважливіших засобів здійснення зовнішньої політики держави. Більшість науковців розглядають дипломатію як науку міжнародних відносин і мистецтва ведення переговорів, що передбачає переговорний процес, підписання міжнародних угод для запобігання міжнародним конфліктам чи їх врегулювання, пошуки компромісів і взаємоприйнятних рішень, вивчення основних тенденцій та перспектив розвитку регіональних і глобальних міжнародних відносин з метою розширення та поглиблення міжнародного співробітництва [5, с. 215]. Але в Українській дипломатичній енциклопедії наголошується на тому, що головна особливість полягає в тому, щоб вирішувати спірні питання лише мирним шляхом, за собою переговорів і домовленостей [6, с. 316].

Офіційна діяльність із здійснення програми зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів за кордоном. Сенс і призначення дипломатії полягає у виборі засобів і методів, необхідних для досягнення зовнішньополітичних цілей держави. Вона покликана забезпечити розвиток міжнародних відносин у бажаному для країни руслі [7, с. 189].

Дипломатія – це мистецтво вирішення міжнародних суперечок мирними засобами. Також це техніка й майстерність гармонійно впливати на міжнародні відносини, що підпорядковується певним правилам та звичаям [8, с. 18].

Як слушно зазначає Г. Нікольсон, дипломатія бере свій початок із сивої давнини. Тоді, коли наші пращури, проживаючи в печерах вирішили, що було б вигідно домовитися з сусідами про розмежування угідь для полювання. Звісно, з плином часу умови життя змінилися докорінно, але необхідність у регулюванні відносин між сусідніми державами, як близькими, так і далекими залишається і сьогодні. Більше того, масштаби та перелік таких питань зростають з кожним роком.

Отже, у минулі століття вчені, мислителі, політики, юристи прагнули оволодіти поняттям дипломатії та використовувати її у своїй професійній діяльності, зрозуміти природу дипломатії. Тому сьогодні існує багатоманітність її визначень. Більшість дефініцій зводиться до того, що дипломатія – це діяльність високопосадовців щодо реалізації зовнішньої політики держави. Інша точка зору: дипломатія – це мистецтво ведення переговорів.

Якісно інше визначення надають західні джерела. Дипломатія – це усталений метод впливу на рішення та поведінку іноземних урядів і народів шляхом діалогу, переговорів та інших заходів, крім війни чи насильства [9].

Автор *The Diplomacy of War and Peace* виділяє два підходи до теоретизування дипломатії. Один із них говорить про те, що вчені дотримуються інформаційної точки зору в дипломатії. Аналізують, коли можна вірити твердженням і як переконання впливають на поведінку. Інші вивчають аспекти стилю, у якому передається контент, реакції на нього [10].

Ще Р.Дж. Фельтхем говорив, що дипломатія стане більш складною, більш відповідальною, більш професійною. Вона вимагатиме більш широких знань [11, с. 13].

Як слушно зазначає О.О. Манжуріна, дипломатична сфера перестала бути винятковою прерогативою держави, і успіх на міжнародній арені багато в чому залежить від спільних зусиль державних та недержавних структур. Дипломатія, колись переважно одномірний процес лише на рівні окремих урядів, нині являє собою багатогранну діяльність, у якій дедалі помітнішу роль відіграє суспільна думка. Безумовно, політика формується у приватних, конфіденційних бесідах між професійними дипломатами, так само, як і 200 років тому, але практично жодна політична ініціатива не може увінчатися успіхом без громадської підтримки.

Дипломатії стало притаманне різноманіття форм. На відміну від традиційної дипломатії, що здійснюється на рівні урядів і найчастіше прихованої від суспільної думки, публічна дипломатія є відкритим комунікаційним процесом, спрямованим на розвиток контактів та взаєморозуміння на рівні урядів, неурядових організацій і просто громадян зарубіжних країн загалом. Під публічною дипломатією розуміються програми, що здійснюються за державної підтримки, спрямовані на формування зарубіжної громадської думки та поліпшення іміджу країни, основними з яких є інформаційні проекти в друкованих та електронних ЗМІ, у сфері культури, науки, освіти, підвищення професійного рівня, економічного розвитку та охорони навколишнього середовища. Згідно з результатами дослідження програм культури, проведеного фахівцями Бібліотеки конгресу для Комітету з міжнародних відносин Сенату США, термін «публічна дипломатія» запроваджено деканом факультету юриспруденції та дипломатії Університету Тафта в 1965 р. при заснуванні Центру Едварда Марроу. Вперше в історії конгресу США термін «публічна дипломатія» було вжито у 1977 р. у доповіді Комісії Мерфі з організації зовнішньополітичного апарату, а насамперед це поняття визначалося у законодавчому органі Сполучених Штатів як «культурна дипломатія», «нова дипломатія» або «четвертий вимір зовнішньої політики» [12].

А.С. Рибченко у своїй праці також акцентує увагу на тому, що публічна дипломатія являє собою сучасний засіб політичної взаємодії на міжнародному рівні. Такі фактори, як глобалізація та регіоналізація (локалізація), впливають на такий міжнародний порядок і взаємодію, сприяючи цим новим розробкам у сфері дипломатії. Цифрові технології, які застосовуються дипломатичною службою, стають інструментом швидкої комунікації різних суб'єктів в інституційних або в соціальних структурах і тим самим генерують нові рівні відносин між ними, що, зрештою, сприяє спільним діям щодо виконання багаторівневих завдань міжнародної політики [13].

Останніми роками у науці було переосмислено роль, значення та можливості публічної дипломатії. Для нової публічної дипломатії стає властивим спрямування не тільки поліпшити імідж країни, а й створити бренд, взаємодія з аудиторією відбувається не тільки по вертикалі (держава–населення), а й горизонтально (населення–населення, населення–інша держава). За таких умов основана мета публічної дипломатії полягає не лише в донесенні інформації, а у вибудовуванні довготривалих відносин на основі діалогу. Здійснення публічної дипломатії має відбуватися шляхом використання символічних ресурсів та гуманітарних технологій з допомогою державних і недержавних інституцій, напрямами діяльності яких є підтримка та просування власної культури, мови, традицій [14, с. 103].

Висновки. Дипломатія сьогодні є обов'язковою умовою мирного співіснування держав. Вона пронизує відносини на різних рівнях від локального до світового. Останніми роками підходи до визначення дипломатії змінилися. Раніше йшлося про дипломатію в контексті ведення переговорів між державами і налагодження з ними дружніх відносин. Дипломатія використовувалась як синонім зовнішньої політики. Сучасний її зміст став набагато складнішим.

Останнім часом неодноразово підіймалося питання, що професійна дипломатія може припинити своє існування. Але це не стосується дипломатії взагалі. У сучасному світі дипломатія використовується не тільки у зовнішніх відносинах держав, а й в усіх сферах суспільного життя, особливо бізнесі. Тому знання основ та природи дипломатії є необхідними і корисними для успішних переговорів, контактів та відносин на всіх рівнях.

Список використаної літератури

1. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: підручник. К.: Знання, 2010. 398 с.
2. Сатоу Е. Керівництво з дипломатичної практики. М.: Інститут міжнародних відносин, 1961. 495 с.
3. Никольсон Г. Дипломатия. М.: ОГИЗ Государственное издательство политической литературы, 1941. 154 с.
4. Українська мала енциклопедія / Євген Онацький. Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1958. Літери Д–Є. 430 с. http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/use/first_book/part3.pdf
5. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
6. Українська дипломатична енциклопедія / редкол.: Л.В. Губерський. К.: Знання України, 2004. Т. 1. 655 с.
7. Юридична енциклопедія / редкол.: Ю.С. Шемшученко. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2. 744 с.
8. Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический протокол и церемониал. М.: Международные отношения, 2011. 416 с.
9. Diplomacy. URL: <https://www.britannica.com/topic/diplomacy> (дата звернення: 09.09.2021).
10. Robert F. Trager. (2016). The Diplomacy of War and Peace. *Annual Review of Political Science*. 19(1): 205-228 URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-051214-100534> (дата звернення: 09.09.2021).
11. Фельтхем Р.Дж. Настольная книга дипломата. Минск: Новое знание, 2004. 304 с.
12. Манжуріна О.О. Публічна дипломатія у США: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Санкт-Петербург, 2005. 203 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/publichnaya-diplomatiya-ssha>
13. Рибченко А.С. Механізми впровадження цифрової дипломатії органами державної влади у сфері зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.02. Київ, 2020. 23 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/9a22af7b-4362-4e0a-b8e6-94c2018dbb68.pdf>
14. Сивак Т.В. Публічна дипломатія як інтеграційний компонент стратегічних комунікацій у публічному управлінні. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 2. С. 98-107. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_2/17.pdf